

ОН-ЛАЙН УКТУРУУ – РАДИОНУНУН ӨНҮГҮШҮНҮН ЖАҢЫ ЭТАБЫ

ДҮЙШЕКЕЕВА А.Т.

Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети

УДК 002.7030:621.396

Кылымдар тогошкон мезгилде информациялык процесстер барган сайын бүткүл дүйнөлүк ааламдашуу мүнөзүнө ээ болууда. Бул процесстин объективдүү шарттары Батыш менен Чыгыш цивилизациясынын интеграцияланышы, ачык типтеги мамлекеттердин калыптанышы, жаңы экономикалык жана саясий союздардын түзүлүшү, дүйнөнүн кандай жерине болбосун маалыматты көз-ачып жумганча жеткирген информациялык жаңы технологиялардын өнүгүшү болуп эсептелет. Белгилүү окумуштуу М.Маклюен “Понимание медиа: внешние расширения человека” деген эмгегинде мындай технологиялардын “кеңейиши” адамдардын тышкы мүмкүнчүлүктөрүнүн “кеңейишине” алып келе тургандыгын көрсөткөн.[1]

Миллиондогон адамдар күн сайын интернетке ар кандай максаттар менен кайрылышат. Эң кеңири колдонулган формасы бул электрондук почта болуп эсептелет. Ошондой эле интернет маалымат алуунун ыкчам, туруктуу жолдорунун бири болуп калды. Айталы, 1991-жылдын август айында советтик башкаруунун эски системасын калыбына келтирүүгө аракет жасалган Москвада болгон «путчанын» учурунда телефон, радио, телекөрсөтүү жана басма сөз аркылуу толук маалымат алууга мүмкүн болбой калган. Ал учурда интернет гана цензурадан тышкары болуп Москвадагы болуп жаткан окуялар жөнүндө ыкчам маалыматтарды бере алган. «Релкомдун» президенти Алексей Солдатовдун билдиргенине караганда 1991-жылдын август күндөрү бул компьютердик тармак 46 миң бирдиктеги кабарды таркаткан.[2] Ал эми Кыргызстандын бийлиги «Азаттык» радиосун эфирге чыгарбай кысым көрсөткөн учурда республиканын түштүгүндөгү окуялар жөнүндө аудитория бул радионун интернет-сайтынан окуй алышкан. Ошондой эле Кыргызстандагы 2010-жылдын апрель жана июнь айларындагы кайгылуу окуялар жөнүндө бүткүл дүйнө ар кандай деңгээлдеги оперативдүү маалыматтарды интернет аркылуу алып турушту.

Интернет тексти жөнөтүүнүн ыкмасы катарында түзүлгөн. Ошондуктан, басылмалар жана маалымат агентстволору электрондук маалымат каражаттарына караганда биринчи болуп интернеттин таасирине туш болушту. Алгачкы мезгилде ММК традициялык варианттарын интернетте жарыялоо менен чектелишкен. Айталы, 1993-жылы «WashingtonPost» (<http://www.washingtonpost.com>) газетасынын көчүрмөсү интернетте пайда болгон. Улам барган сайын өнүгүүгө ээ болгон тармактык ММК интернет-басылмаларга (интернет-газета, интернет-журналга-1994-1996-жылдары), интернет-радио(1998-жыл), Интернет-телекөрсөтүүгө(1999-жыл) ээ болду.

Интернет-уктуруу (Internet -broadcasting) түшүнүгү интернет тармагында берилүүчү аудиомаалыматты камтыйт. Интернеттеги уктуруу түз берүү же жазып берүү (суроолор боюнча видео жана аудио материал сунуш кылынат) менен ишке ашырылышы мүмкүн. Ушуга байланыштуу окумуштуулар **интернет-каналы** деген түшүнүктү колдонууну сунуш кылышат. Ошентип, Интернет-ММК массалык маалыматты таркатуу үчүн сөздү гана эмес сүрөттү, кинону, видеону, үндү берүүнү колдонот. Интернет-журналистика - бул актуалдуу информациялык образды калыптандырган жана түзгөн сапаттуу, жаңы, маданий жана цивилизациялык феномен болуп саналат.[3] Интернет-каналга www.bbc.co.uk, www.dontr.ru. сайттарын мисалга келтирсек болот. Интернетте үн агымдарын колдонуунун бир нече ыкмалары пайда болду. Көпчүлүк каналдар түз, «жандуу» берүүнү жана суроолор боюнча жазылып алынган берүүлөрдү айкалыштырып аралаш режимде иштешет [4] Реалдуу убакытта берүү учурунда интернет-пайдалануучу продюсер менен байланышып, кошумча маалыматты алууга, программалардын

катышуучуларына суроо берүүгө, интерактивдүү сурамжылоого катышууга мүмкүнчүлүгү бар.

Интернет-канал архивдик фонддон жагып калган каалаган программаны ыңгайлуу убакта көрүүгө шарт түзөт. Ошондой эле интернеттен бир эле учурда бир нече программаны жана кечээки гана эмес, эртеңки программаларды көрүүгө болот. Бул программалар суроолор боюнча версиялык жана түпкү вариантында сунуш кылынышы мүмкүн. Интернет барган сайын мультимедиялык, оюн-зоок, көңүл ачуучу, интерактивдүү жана коммерциялык мүнөзгө ээ болуу менен динамикалуу өнүгүүдө. Ал эми бардык ММКдын интернет-мейкиндигине миграцияланышы маалымат жеткирүүнүн бардык формаларын жана кайрадан байланышты камсыз кылууга мүмкүндүк берди.

Интернет-берүү белгилүү тармактык белгилерге ээ. Алардын негизгилерин атай кетсек: 1) *Таркатуунун глобалдуулугу* – дүйнөнүн кандай гана жеринен болбосун каалаган убактысында көрүү жана угуу мүмкүнчүлүгү; 2) *Конвергенция*. 2000-жылдан тартып Интернет-ресурстар бир ММКнын рамкасында бардык мультимедиялык мүмкүнчүлүктөрдү пайдалануу менен өнүгүүгө ээ болду. Ошентип, интернет тармагында бардык ММКнын түрлөрүнүн конвергенцияланышы жаңы интернет сайттардын - Интернет каналдардын пайда болушуна алып келди. 3) *Кошумча кызматтар*. Интернет ММК катарында гана кызмат калбастан, бир катар Интернет-ММКлар интернетти өзүнүн маалымат-сервистеринин тиркемеси катарында колдонушат. Маселен, интернет-берүүнү ишке ашырган ММК программаларын гана сунуш кылбастан, корпоративдик интернет-дүкөн, музыкалык композициялардын архивин, форум, видеочат уюштура алат. 4) *Берүүнү персоналдаштыруу*. Көпчүлүк сайттар аудиториянынын табитин, кызыкчылыктарын, суроо-талаптарын үйрөнүүнүн каражаты катарында колдонулуп, ар бир угуучунун талабын эске алуу менен программаны түзүүгө өбөлгө болууда. Эгерде онлайн-сурамжылоо аркылуу белгилүү бир интернет-угарман автоунаага, спорт, кино темаларына кызыккандыгы белгилүү болсо, ага сайтта автомобилге, спортко багытталган атайын канал сунуш кылынат, ал эми рекламанын ордуна киноафишалар берилет. Ошентип, интернет ар бир угуучунун жеке кызыкчылыгын канааттандырууга шарт түзөт.

Жаңы экономикалык шарт жана эффективдүү технологиялар рынокто конкуренциянын өнүгүшүнө түрткү болот. Кыргызстандагы компьютердик тармактардын тарыхы 1991-жылы Бишкекте 20 абонентти тейлеген «Ала-Тоо» телекоммуникациялык түйүндүн түзүлүшү менен башталды.[5] 1992-жылдын май айында RELCOM түйүнүнүн официалдуу статусун алган "Имфико" абоненттик тармагы россиялык тармак аркылуу маалыматтарды жөнөтүү менен 50 абонентти тейлеген. 1994-жылы Кыргыз Республикасынынаймагында учурда эң ири провайдер болгон эки компания түзүлөт. Биргелешкен мамлекеттик-жеке «ЭлКат» ишканасы "Relcom" тармагында ИМФИКО түйүнү аркылуу бүткүл Кыргызстан, КМШ өлкөлөрү менен электрондук почта байланышы менен камсыз кылып, 1995-жылдан тартып бардык интернет-кызматтарды сунуш кыла баштаган. Телекоммуникациялык АЗИЯИНФО ишканасы ИНФОТЕЛ тармагынын кыргыз бөлүмү катарында 1994-жылы түзүлгөн. Бул ишкана тез эле өзүнүн тармагын республиканын бардык аймактары боюнча жайылтып, областтык борборлорду бириктире алды.[6]

1995-жылы тармактык кызмат көрсөтүү рыногунда дагы бир компания –Трансфер ЛТД пайда болду.[7] 1995-1997-жылы Кыргызстанда республиканын телекоммуникациялык тармактарын реконструкциялоо боюнча максаттуу кредитти пайдалануу менен 30 миллион долларга эсептелген биринчи телекоммуникациялык долбоор ишке ашырылат. Кыргызстанда мамлекеттик башкаруунун информациялык системасынын түзүлүшү (ИСУ) менен республикада интернеттин өнүгүшүнүн жаңы доору башталды.

Маалыматка ээ болуу мүмкүнчүлүгүнүн кеңейиши коомдун бардык социалдык катмарларынын башкарууга катышуусунун зарыл шарты болуп саналат. Анын үстүнө өлкөбүздүн аймактарынын географиялык жайгашуусунун жана рельефинин өзгөчөлүгүнө

байланыштуу компьютердик тармак маалымат мейкиндигин улуттук масштабда бириктирүүнүн маанилүү жолу болуп калышы мүмкүн.[8]

Ал эми эң башкысы Интернет-берүүнү уюштуруу традициялуу ММКга караганда чыгашаны аз талап кылат. Айталы, Интернет -берүүнү уюштуруу үчүн офистик чоң имарат, атайын кымбат баалуу аппаратураны, таркатуучу жабдууларды сатып алуунун, спутниктик каналга каражат төлөөнүн зарылчылдыгы жок. Интернет-берүүнү уюштуруу үчүн сигналдын булагы, аудиовидеоматериалдарды иштеп чыгуу станциясы – жогорку өндүргүч кубаттуулуктагы компьютер, *берүү сервери* – пайдалануучулардын суроо-талаптарын иштеп чыгып, аларга материалдарды сунуш кылып турган жогорку өндүргүч кубаттуулуктагы компьютер, келген аудио-видеоматериалдарды кодировкалоо үчүн программалык камсыз кылуу, интернетте байланышты тейлеген канал керек.

Интернетти пайдалануучу системалардын жардамы менен бүткүл дүйнөдөгү телерадиостанциялардын баракчаларына шилтемелерди таба алышат. Бүткүл дүйнөдөгү радиостанциялардын электрондук гиди <http://wmbr.mit.edu/stations/> чет өлкөдөгү каалаган радиостанциянын иши менен тааныштыра алат. Интернетте дагы оффлайн режиминдегидей эле радио фондук ММК болуп эсептелет. Айталы, Интернетте маалымат издөө, же тармакта сүйлөшүү, кат жазышуу учурунда радио угушат.[9] Интернетте тигил же бул радиостанциянын күйөрмандарынын виртуалдык «фан-клубу» түзүлүшү мүмкүн. Алар «фан-клуб» аркылуу пикир алышып, музыкалык же башка темаларды талкуулай алышат. Мындан тышкары радиостанциялар визуалдуу маалыматтарды сунуштоо мүмкүндүгү бар. Интернет-уктуруунун дагы бир артыкчылыгы эфирде жакшы укпай калган маалыматка кайрадан кайрыла алат. Ошондой эле интернетти жаңы радиостанцияны пропагандалоо, кеңири жайылтуу үчүн колдонууга болот.

Интернет-уктуруу бардык чек араларды жоет: Бишкектен берген программаларды АКШ, Франциянын же башка өлкөлөрдүн жашоочулары эч кандай тоскоолдуксуз уга алат. Ошондой эле радиосигналдар жетпеген жерлерге белгилүү бир радиостанция менен интернет-аудиторияны тааныштыруу абдан ыңгайлуу. Кыргызстанда тилекке каршы компьютер менен камсыз болуу анча жогору эмес деңгээлде болгондуктан, традициялуу радио уктуруу көбүрөөк популярдуу. Келечекте интернет-уктуруу биздин өлкөдө да өзүнүн татыктуу ордун ээлейт. Бүгүнкү күндө Кыргызстандын массалык маалымат каражаттары интернетте виртуалдык баракчасын ачып, аудитория менен байланышты бекемдөөгө аракеттерди жасап жатышат. Күн сайын ММКнын электрондук даректерине окурмандардан, угуучулардан, көрүүчүлөрдөн ыраазычылык билдирген, сунуштары айтылган, сындаган, өтүнгөн каттар келип турат. Көпчүлүк телерадиокомпаниялар интернет-сайттарында каналдын программалык концепциясы, канча саат иштегендиги, уктуруунун формасы, кабыл алуунун радиусу, потенциалдуу угуучулардын саны, программалардын аттары, белгилүү алып баруучу (диджей)жөнүндөгү маалыматтарды жарыялашат. «Пирамида» радиостанциясы Кыргызстанда биринчилерден болуп интернет мейкиндигине чыккан. Радиостанциянын сайты (www.pyramid.elcat.kg) 1998-жылдын декабрь айынан тартып иштей баштаган. «Пирамиданын» сайты дайыма жаңыланып, «мейман китеби» баракчасына угармандардан көптөгөн каттар келип турган. Эң башкысы «Пирамида» радиосу интернетте “RealAudio” режиминде суткасына 24 саат бою иштеген жана сайтында бул телерадиокомпания жөнүндөгү англис тилиндеги маалыматтар болгон.

«Хит FM» радиостанциясы Кыргызстанда эфирге чыга баштаган күндөн бир жылдан кийин өзүнүн джингли менен виртуалдык мейкиндикке чыкты. Анын сайты мыкты графикалык жасалгасы менен айырмаланат. Адаттагыдай эле радиостанциянын тарыхы, программалары, алып баруучулар жөнүндө маалымат жайгаштырылган. Сайттын интерактивдүүлүгү «мейман китепчеси» менен камсыз болгон. Бул жерден каалаган композицияны суранууга, хит-парадга жактырган музыкалык чыгарманы кошуп коюуга болот.

«Манас» Кыргыз-түрк университетинин радиосу “Манас FM” www.manas.kg,

серверинде жайгашкан жана интернетте да өз программаларын тартуулайт. Мындан тышкары анын сайтынан уктуруунун программасы, эң мыкты хит-композициялар, эфирдик программалар жөнүндөгү маалыматтар менен кыргыз түрк, орус тилдеринде таанышууга болот.

Ошондой эле Macrome dia Flash технологиясын колдонуу менен Интернет мейкиндигинде 2000-жылы Кара-Колдогу “LW”(www. issyk-kul.kg/Radio), Бишкектеги “Автордио” (www.autoradoi.elcat.kg) өздөрүнүн сайттарын түзүштү. Негизинен өспүрүм жаштардын аудиториясына багытталган “Мах” радиостанциясы эфирге чыккандан тартып интернетте RealAudio форматында иштей баштаган. Сайтты жасалгалоодо жаштардын арасында популярдуу болгон гаффити стили эске алынган.

Ал эми www.europe.kg дареги аркылуу дароо үч: “Кыргызстан Обондору”, “Европа Плюс”, “Русское радио” радиостанцияларынын музыкалык борборуна чыгууга мүмкүн болду. Анын ар биринде хит-парадга шилтемелер, радиостанциялар жана программалар, алып баруучулар жөнүндө маалыматтар берилген. Кийинчирээк “Русское радио” станциясынын ордуна “Ретро” радиосунун программалары сунуш кылынды. Ошондой эле болуп жаткан окуялар жөнүндө «Күндүн жаңылыгы» баракчасынан таанышууга болот.

Ал эми 2012-жылы кыргыз музыкасын, маданиятын жайылтууга багытталган “Санжыра” радиосунун уктуруулары интернетте бериле башташы радионун сапаттык багытынын өнүгүшүнөн кабар берет. Негизинен бул радио Улуу “Манас” эпосунан баштап кичи эпосторго чейинки оозеки чыгармаларга, салттуу музыкага, жаңылыктарга басым жасайт. Айрыкча “Санжыра” радиостанциясынын “Манасчылар ааламы”, “Көрөңгө”, “Айыл күндөлүгү”, “Улутташтар”, “Ыр казына” “Күү казына”, “Шашкеге шашпай” сыяктуу программалары белгилүү. Жаңылыктар чыгарлышы саат сайын тартууланып, өзүнүн мазмунуна жергиликтүү жана эл аралык маалыматтарды камтыйт. Мында жаңылыктар түрмөгү беш мүнөт убакытка, ал эми кечки саат 18:00догу жыйынтыктоочу чыгарылышы 15 мүнөт убакытка созулат.

Интернетте “Санжыра” радиостанциясынын логотиби оймо түрүндө берилген. Логотиптин көк өңү бүтүндөй ааламды туюндурат, ортосундагы сары өңдүү шарча маалымат дегенди түшүндүрөт. Тегерете курчалган кара өңдүү шакекче жер планетасынан кабар берет. Сайттын баш баракчасында станциянын логотиби, логотипдин астында Кыргызстандын бардык аймактары боюнча “Санжыраны” угууга мүмкүн болгон толкун жыштыктары, урааны, структурасы, программалардын рекламасы иретинде шилтеме сүрөттөр, байланыш телефондору жана аягында өнөктөштөр тууралуу кыскача маалымат берилген. “Санжыра” радиостанциясынын негизги өзгөчөлүктөрүнүн бири Кыргызстандын аймагындагы бардык телерадио каналдардын эфири Кыргыз Республикасынын гимни менен башталса, мында улуу “Манас” эпосунан үзүндү жаңырат. Радионун урааны “Санжыра” радиосу – Мекени Кыргызстан”.

Регионалдык «Марал - FM» радиосу уктуруусун Бишкектен тышкары Кыргызстандын бардык аймактарына жайылтуу менен интернетте он-лайн режиминде тартулоодо. Учурда бул радиостанциянын чыгармачылык жана техникалык потенциалы сапаттуу жана рейтинг жогору болгон программаларды жаратууга мүмкүндүк берет. «Марал -FM .kg » сайтында көптөгөн ишкер, экономикалык маалыматтар, каттарга обзор ж.б. материалдар жайгаштырлыган. Мындан тышкары сайттагы берилген жарнамадан күн сайын жакшы киреше түшүп турат (<http://mysitecost.ru/maralfm.kg#sthash.bKTRVkdU.dpuf>).

Кыргызстандын аймагында маалымат багытындагы радио “**Биринчи радио**” – <http://ktrk.kg/> 80 жыл мурун 1931-жылдын 19-декабрында эфир толкунуна чыккан. Ошондон бүгүнкү күнгө чейин радио өз ишмердүүлүгүн улантып, калкты жергиликтүү жана эл аралык маалыматтар менен камсыз кылып келет. Учурда радиону FM диапазонунда гана эмес, спутник аркылуу – Intelsat 904, ошондой эле интернет мейкиндигинен да – <http://www.ktrk.kg/> сайтынан жер шаарынын каалаган

чекитинен угууга толук мүмкүн. «Биринчи радио» бүтүндөй өлкөнү өз кучагына алган. Ал эми “Биринчи радионун” берүүлөрүн он-лайн режимде тараткан сайтынын презентациясы 2013-жылдын 15-январда өткөрүлгөн. Сайтта кенен мультимедиялык функциялар берилип, “Элдик репортер” баракчасы уюштурулган.

Ошондой эле КТРКнын “Достук” радиосу 2013-жылдын 7-октябрынан тартып он-лайн режиминде берүүлөрүн баштады. “Достук” радиосунун программалары Кыргызстанда жашаган ар кандай улуттардын тарыхын, маданиятын, адабиятын баяндап, элдердин достугун даңазалайт. Радионун негизги контенти Кыргызстан элдеринин Ассамблеясы жана ар түрдүү улуттардын өкүлдөрү менен тыгыз кызматташтыкта түзүлөт. Учурда дунган, татар, уйгур, украин, поляк, орус, түрк тилдериндеги берүүлөр тартуланууда. “Достук” радиосунун урааны “Биримдигибиз - ынтымакта!”.

Албетте, учурда Кыргызстанда интернеттеги электрондук ММК эфирдик форматтар менен толук кандуу конкуренция түзө элек. Өзүбүз күбө болгондой саналуу гана радиостанциялар интернетке чыгышты.

Учурда бүткүл дүйнө боюнча болжолдоп алганда беш миңге жакын мыкты радиостанциялар интернетке чыгышып, реалдуу убакыт менен программаларын тартуулашууда. Бул тенденцияларды эске албаган радиостанция көп жагынан уттуруп коюшу мүмкүн. Конкуренция интернетте радиостанциялардын баракчаларын кооз, кызыктуу жасалгалоого, ар кандай оюндарды уюштурууга, интерактивдүү байланышты пайдаланууга түрткү болууда. Келечекте радиону эмне күтөт? Интернет радиону жок кыла алабы? ММКнын тарыхый өнүгүү этаптарынын тажрыйбасы көрсөткөндөй жаңы технологиялардын пайда болушу менен автоматтуу түрдө эскилери жоюлуп кетпейт.

Телекөрсөтүү радиоуктурууну, кинематографты, театрды, же болбосо видеокассета жана видеопрокаттын жайылтылышы кинотеатрды жокко чыгара албады. Ал тургай жаңы технологиялардын конкуренция шартында радио да, кинематограф да өзүнүн позициясын сактап калды. Бирок, жаңы ааламдашкан коммуникациялык системасында өнүгүү үчүн традициялык массалык маалымат каражаттарына өзүнүн ишин жаңы шартка ылайыкташтырууга туура келет.

Адабияттар:

1. Маклюен М.Понимание медиа: внешние расширения человека.-М.,2003.С.9
2. Скотт Э. Компьютерные технологии в журналистике.-М.,1998.С.17
3. Калмыков А.А.Коханова Л.А.Интернет–журналистика.–М.,2005.С9-12
4. Вещательное применение современных технологий передачи аудиоинформации через Интернет//Среда.- 1999.№10.С.7.
5. Нуржанова С. Выгоды компьютерной сети Интернет в Кыргызстане. Возможные опасности и достоинства// Kulturowe intrumentarium wolnosci: Dziennikarstwo, Internet, Rynek. –Poznan, 2004. С.183.
6. Бостонова П.З.Основы сетевой журналистики. Курс лекций.–Б.:Просвещение.2003.С.68
7. Рынок Интернет в КР// АКИпресс, 2002 №7-8. С.12-13.
8. Национальный отчет по человеческому развитию.ПРООН.-Бишкек,2000.С.41.
9. Кихтан В.В. Информационные технологии в журналистике. Ростов н/Д., 2004. С.103